

Gieysztor, Ewa

Aleksander Gieysztor (1916-1999) [nekrolog]

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 62, 6-10

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALEKSANDER GIEYSZTOR (1916–1999)

Aleksander Gieysztor, historyk, ur. 17 VII 1916 r. w Moskwie, syn Aleksandra i Barbary z Popielów. W 1921 r. repatriował się z rodzicami i przyrodnią siostrą Emilią do Warszawy. W 1933 r. ukończył prywatne gimnazjum humanistyczne Ludwika Lorentza (Bracka 18) i rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-historycznym Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem głównie Marcellego Handelsmana, a także Stanisława Kętrzyńskiego. Magisterium uzyskał w 1937 r. na podstawie pracy *Władza Karola Wielkiego w opinii współczesnej*, ogłoszonej drukiem w cyklu Rozprawy Historyczne nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z zasiłku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświaty Publicznej w 1938 r. W czasie studiów po ukończeniu kursu archiwalnego pracował jako stypendysta w Archiwum Głównym Akt Dawnych, głównie w działach staropolskich (1935–1937). W r. 1937/38 odbył służbę wojskową, kończąc dywizyjny kurs podchorążych rezerwy 3 dywizji piechoty Legionów w Zamościu jako plutonowy podchorąży rezerwy.

W 1938 r. (15 X) zawarł związek małżeński z Ireną Czarnecką i wyjechał z żoną do Francji jako stypendysta rządu francuskiego i Funduszu Kultury Narodowej. Przyjęty jako student zagraniczny do Ecole des Chartes specjalizował się w naukach pomocniczych historii oraz w Ecole Pratique des Hautes Etudes pod kierunkiem Louis Halphena w historii średniowiecznej powszechnej; studia te przerwała wojna. Zmobilizowany z ćwiczeń wojskowych wziął udział w kampanii wrześniowej w 8 pułku piechoty Legionów i przy dowództwie 3 dywizji piechoty jako zastępca dowódcy kompanii, potem dowódca kompanii przeciwpancernej. Był ranny 23 IX 1939 r. pod Tarnawatką. Kampanię tę zakończył rozwiązaniem oddziału 2 X 1939 r. pod Janowem Lubelskim.

W r. 1943 i 1944 był wykładowcą tajnej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, na sekcji historycznej prowadzonej przez Natalię Gąsiorowską-Grabowską; wykładał nauki pomocnicze historii, wydając staraniem słuchaczy z Batalionów Chłopskich skrypt z tego zakresu (1943, ss. 103). W 1942 r. złożył egzaminy doktorskie i uzyskał stopień doktora historii przed komisją tajnej Rady Wydziału Humanistycznego UW na podstawie rozprawy *Ze studiów nad genezą wypraw krzyżowych. Encyklika Sergiusza IV (1009–1012)*, (stopień zatwierdzony i promocja w 1945 r.) wydanej nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z zasiłku Prezydium Rady Ministrów i Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty – (druk rozprawy 1948).

Od kwietnia 1940 należał do ZWZ – AK wchodząc do Wydziału Informacji Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK, od 14 VI 1944 jako jego kierownik; awansowany dwukrotnie na podporucznika (1943) i porucznika rezerwy (1944). Uczestniczył w Powstaniu Warszawskim w sztabie „Montera“. Po kapitulacji Powstania znalazł się w obozie jenieckim w Lamsdorfie- Łambinowicach i w Oflagu II D w Grossborn, skąd ewakuowany pieszo do Sandbostel (gdzie powstało wspólne ze Stanisławem Płoskim opracowanie *Powstanie Warszawskie*, wydane w tzw. „drugim obiegu“ w 1981 r., a ostatnio w 1994 r.) i Lubeki-Schwartau, tam 5 V 1945 został zwolniony; 28 V tegoż roku z Witoldem Kulą i Janem Dobraczyńskim wrócił do kraju.

W czerwcu 1945 r. podjął pracę w Instytucie Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków z siedzibą w Muzeum Narodowym zajmując się na stanowisku adiunkta źródłami pisanymi do dziejów sztuki; pracował tam do początku 1947 r. Formalnie od 1 XI 1945 r., w istocie rzeczy już we wrześniu, został powołany przez Tadeusza Manteuffla jako jedyny wówczas adiunkt Instytut Historycznego UW do współudziału w jego odbudowie i do dydaktyki uniwersyteckiej. Prowadził zajęcia z historii średniowiecznej i nauk pomocniczych historii.

Habilitował się w 1946 r. do historii średniowiecznej i nauk pomocniczych historii na podstawie rozprawy z dziejów skarbowości piastowskiej (drukowanej w zmienionej postaci w 1963 r.) i przeszedł na stanowisko docenta etatowego, na którym pozostał do nominacji w 1949 r., najpierw na profesora kontraktowego i tegoż roku na profesora nadzwyczajnego historii Polski wieków średnich wraz z naukami pomocniczymi historii, potem historii Polski feudalnej. 19 XI 1960 został profesorem zwyczajnym, emerytowany 1986 r. ze zleceniem na pół etatu.

Od końca 1948 r. współorganizował Kierownictwo Badań nad początkami Państwa Polskiego, którego kierownikiem był od 1949 r. do powołania Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w 1953 r., potem przez dwa lata był wicedyrektorem tego Instytutu, a w latach 1953, od założenia *Kwartalnika Historii Kultury Materialnej* do 1969 r. redaktorem naczelnym tego czasopisma. Od 1955 r. kierował pracownią edytorską, a potem od 1962 r. działem średniowiecznym Instytutu Historii PAN – do 1968 r.

Współredaktor: (od 1956 r.) „Studiów Źródłoznawczych. Commentationes“ „Archeologii Polona“ (1958–1968), „Fasciculi historici“, IH UW (od 1968). Redaktor: „Fontes Historiae Masoviensis“, t. 1–2, Warszawa 1972, 1973, „Kwartalniki Historii Kultury Materialnej“ (1953–1968), „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego“ (1958–1968), „Studia i materiały z historii kultury materialnej“, t. 1–41, Wrocław 1957–1970, „Nauka Polska“ oraz

od 1966 r. „Rocznik Warszawski“ i „Kronika Zamkowa“ od t. 1, 1983. Był współpracownikiem od 1948 r. Komisji Historycznej PAU, członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego od r. 1950; rzeczywistym 1952, oraz prezesem w latach 1986–1991, od r. 1995 honorowym członkiem.

W latach 1951–1953 prodziekan Wydziału Historycznego UW, prorektor UW 1956–1959, dyrektor Instytutu Historycznego UW 1955–1975. Od 1956 r. do 1968 r. członek Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, od 1960 przewodniczący jej sekcji uniwersyteckiej. Od 1960 r. zastępca przewodniczącego Komitetu Nauk Historycznych PAN.

Członek Polskiej Akademii Nauk – korespondent 1971; rzeczywisty 1980, prezes 1981–1983, 1990–1992. Członek Polskiej Akademii Umiejętności 1989.

Od 1971 r. należał do Prezydium Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie, a nadto od r. 1974 do Kuratorium Zamku. Dyrektor Zamku Królewskiego w Warszawie 1980–1991; przewodniczący Rady Zamku Królewskiego 1991. Zastępca Przewodniczącego Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa od 1992 r.

Członek Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych – Zarządu 1965 r., wiceprezes 1975–1980, prezes 1980–1985; honorowy doradca 1985 r. Professeur associé Collège de France 1968, Visiting Fellow All Souls, Oxford 1968–1969, Visiting Professor Harvard University 1977–1978, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1987, wykłady na uniwersytecie w Sapporo i Uniwersytecie Meiji w Tokio, 1989. Członek zagraniczny Medieval Academy of America 1968, Koninklijke Akademie voor Wetenschappen, Bruksela 1972, Academie Royale de Belgique 1976, Royal Historical Society 1981, Academie des Inscriptions et Belles Lettres 1981, Royal Swedish Academie 1982, British Academy 1985, Hungarian Academie 1989, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademie, Stockholm, Akademia Scientias, Lizbona, Academia Europea (Budapeszt), Academia Scientia et Artes European, Salzburg, Ukraińska Akademia Nauk 1991, Czeska Akademia Nauk, Litewska Akademia Nauk, Euroasian Academy (Mińsk / Moskwa), Międzynarodowy Komitet Historii Miast, Międzynarodowy Komitet Historii Uniwersytetów.

Doradca i wykładowca Academia Europea (Budapeszt), Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusk, członek Narodowej Rady Kultury 1983, członek honorowy Polskiego Towarzystwa Historycznego i Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Doktor honoris causa uniwersytetów w: Aix-en Provence, Marsylii 1960, Bordeaux 1961, Budapeszcie 1975, Paryżu – Sorbona 1976, Moskwie 1980, Oxfordzie 1985, UAM w Poznaniu 1992, UJ w Krakowie 1996, KUL w Lublinie 1997.

Odnaczenia krajowe: srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami 1943, złoty Krzyż Zasługi z Mieczami 1944, srebrny Krzyż Virtuti Militari 1959. Złoty Krzyż Zasługi 1956, Order Odrodzenia Polski krzyż kawalerski 1957; oficerski, komandorski 1974, Order Polonia Restituta z Gwiazdą 1993, Order Orła Białego 1994. Ponadto Warszawski Krzyż Powstańcy 1981, order Sztandaru Pracy I klasy 1976, nagroda państwowa zespołowa II stopnia 1952.

Homo Varsoviensis 1989, honorowy obywatel m. st. Warszawy, Płocka i Pułtusza, gość honorowy Pawilonu Polskiego na Wystawie Światowej – Seul (Korea) 1993.

Odnaczenia zagraniczne: Legion d'honneur krzyż kawalerski 1961, oficerski 1979, komandoria. Ponadto krzyż Konstyniański św. Jerzego 1993, komandoria – Commendatore del'Ordine al Merito della Republica Italiana 1975, austriacki order honorowy Litteris et artibus – Das Österreichische Ehrenkreuz für Wissenschaft und Kunst I. Klasse 1995, niemiecki Wielki Krzyż Zasługi – Das Grosse Verdienstkreuz 1988, białoruski medal Franciszka Skarbina 1992, medal 1300 lat Bułgarii 1982, medal Europa Nostra – przyznany przez Międzynarodowe Towarzystwo Europa Nostra za odbudowę Zamku Królewskiego w Warszawie 1995.

Przygotowywał ostatnio nowe uzupełnione wydanie *Zarysu dziejów pisma łacińskiego* (wyd.1, 1973) oraz wersję niemieckojęzyczną z pełnym aparatem źródłowym *Mitologii Słowian* (1982).

Zmarł 9 lutego 1999 r. po sześciomiesięcznej walce o powrót do zdrowia po wylewie. Pochowany na Starych Powązkach w grobie swoich Rodziców (kwatery 131-6-21). Żona Irena, historyk i demograf, znawca dziejów Warszawy i Mazowsza, współtwórca Atlasu Historycznego Polski, po wieloletniej obeszładniającej chorobie zmarła 26 maja 1999 r., pochowana razem z mężem. Pozostawili córkę Ewę i dwoje wnucząt Joannę i Tomasza (syn Andrzej zginął w wypadku samochodowym we wrześniu 1989 r.).

W powszechnym mniemaniu jeden z najwybitniejszych mediewistów polskich drugiej połowy XX w. o opublikowanym dorobku naukowym liczącym około 1600 pozycji w dziedzinie kultury, historii politycznej oraz historii kultury materialnej. Bibliografia została zebrana w księgach pamiątkowych: *Sintagma diaforon. Profesorowi Aleksandrowi Gieysztorowi – uczniowie* (luty 1966, 3 egzemplarze, maszynopis); *Cultus et cognitio, studia z dziejów średniowiecznej kultury. Aleksandrowi Gieysztorowi w czterdziestolecie pracy naukowej przyjaciele, uczniowie*, PWN Warszawa 1976; *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, PWN, Warszawa 1991; *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, DiG, 1997. Bibliografię od

r. 1988 i uzupełnienia całości przygotowują Ewa Gieysztor i Zofia Teresa Kozłowska.

Był on wychowawcą wielu pokoleń historyków, obecnie profesorów i doktorów, nie szczędzący swej pomocy innym dyscyplinom humanistycznym, jak również słusznym akcjom humanitarnym i obywatelskim.

W opinii ogólnej uważa się, że nie ma ludzi niezastąpionych, ale wieść głosi, że takim był Aleksander Gieysztor, a jego brak, już w najbliższych miesiącach po śmierci, odczuło wiele kręgów społecznych krajowych i zagranicznych.

Ewa Gieysztor